

پادشاهان آریایی شاهنشاهی مادها

جلسه پنجم

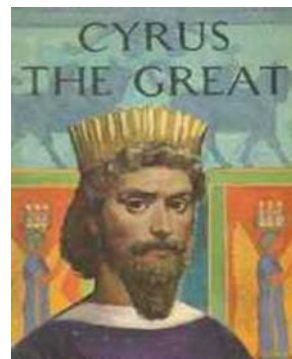
(678 - 550 پیش از میلاد)

نویسنده : دکتر بصیر کامجو

Dr. Basir Komjo

آریایی ها یا ایرانی های قدیم (اجداد تاجیکان ، پارسها و گردها) در میان سایر ملل کهن سال جهان از سرمایه معنوی و عظمت فرهنگی و تاریخی ممتازی برخوردار اند . معرفت و عظمت فرهنگی و تاریخی ناب ایکه مایه غرور و افتخار این ملت سربلند ایران می باشد ، همان است که نجابت و اصالت و نیت اخلاقی صلح خواهانه ایشان را مملو از تعهد و وفا ، به جهان بشریت معرفی می کند .

امروز هر آریایی (تاجیک ، پارس و گُرد) بخود می بالد که خانه ملل جهان با منشور صلح آمیز و انسان نگر (کوروش بزرگ 559 - 529 پیش از میلاد)

کوروش بزرگ

پادشاه هخامنشی ها (اجداد تاجیکان ، پارسها و گردها) ، مزین شده است .

این منشور " نخستین نوا و فرمانی است که به جای خون و خشونت بوی آزادی و انسانیت می دهد . که اعلامیه جهانی حقوق بشر را از روی آن نوشته اند " .

این ارزش معنویت اندیشه های صلح خواهانه ای کوروش بزرگ و کارکرد ها و رویکرد های فکری ، سیاسی ، فرهنگی و علمی و ادبی هزاران سیاست مدار ، خردمند ، حکیم ، شاعر و ادیب این ملت نجیب

اعم از: هوشنگ و جمشید پیشدادی ، کاوه آهنگر و کیقباد و کیخسرو کیانی ، دیاکومادی ، داریوش بزرگ هخامنشی، خشایارشا ، اشک اول اشکانی ، کجولاکدفز کوشانی ، مازیار ، انوشیروان عادل ، بهرام گور ، یزدگرد ساسانی ، ابومسلم خراسانی ، طاهر فوشنجبی ، یعقوب لیث صفاری ، اسماعیل سامانی ، علاوالدین غوری شاهان بلعمی ، شاهان بوئیان و شاهان تبرستان ، شاه اسماعیل صفوی و کریم خان زند ؛

و خردمندان : امام اعظم ابوحنیفه ، امام محمد بخاری ، رودکی ، فردوسی ، خیام ، مولوی ، حافظ ، سعدی و ابوریحان بیرونی ، ابن سینا و سایر فارسی گویان حوزه تمدنی آسیا در دوره های متمادی تاریخی بوده که مقام شامخ هویت ملی ایران زمین و حوزه تمدنی خراسان زمین را در صف دیگر ملل سربلند جهان شایسته بنمایش می گذارد .

هدف از بیان و معرفی اندیشه های باز شناسی هویت ملی (ایرانی) ها در این برهه تاریخی این است که نسل جوان و نوپای روشنفکری ، دانش آموزان دیگر اندیش اینک میراث دار و پاسدار این جوهر قیمت بهای می باشند و مسئولیت رهبری فردای کشور های فارسی زبان و تأمین صلح و ثبات در منطقه به آنها تعلق می گیرد ، باید از شناخت ریشه و اصل و هویت و تبار خویش دور نمانند و از آن افتخارات و ارزشهای معرفتی آگاهی دقیق و همه جانبه داشته باشند و زندگی فردا را بر اصل این سنگپایه معنوی غنامند بنا نمایند .

امروز قدرت و حاکمیت سرزمین ما ایران بزرگ و بویژه خراسان - افغانستان را گروه های عقبگرایی بکمک بیگانگان آشکارا غضب نموده اند که نزد ایشان از رشد و حفظ فرهنگ باستانی و تقویه علم و معرفت و تمدن ... خبری نیست . این گروه اجیر و دست نشانده استعمار کهنه و نو با شمتتت خاص به ظاهر خویش را در جامه اسلام و وطنپرستی جامیزند و در عمل مانند اسلاف وابسته خویش در پی تضعیف زبان فارسی و محو فرهنگ عظیم باستانی این میهن دانش سرا می باشند .

ازینرو به هویت باستانی و افتخارات تاریخی این مرزبوم کدام تمکینی نمی نهند .

نباید چشم به راه این وضع و آن شرایط ماند . زمان می گذرد و زنجیر های اسارت بار پای در مانده مان ضخیم تر می شوند و دندان های آدم خوار حاکمیت شوونیزم قبیله اوغانستان روز تاروز تیز تر .

باید نسل های جوان استقلال خواه کشور ما هرچه دقیق تر و کامل تر از گذشته های دور تاریخ مشترک این سر زمین بیآموزند . و خویش را با علم و دانش روز مسلح سازند . از راه تأمین همبستگی ملی ابراز وجود و حق خواهی نمایند . با اراده نستوه و عشق داشتی به صلح و ثبات و آزادی قدرت سیاسی و اقتصادی میهن نیاکان سرفراز خویش را از چنگال دزدان چپاولگر و سربازان کور سرمایه جهانی و مولدان مواد مخدر برای همیشه رها سازند .

ما عزت و سربلندی و آبادانی و هست و بود صلح آمیز آینده کشور خویش را افزون بر تحقق مؤلفه های سیاسی حل اساسی مسئله ملی ، در بازشناسی رشد و تقویه دست آورد های باستانی ، معرفت علمی و فرهنگی و تاریخی آن میدانیم .

زیرا شهروندان کشور ما هر قدر از دست آورد های معرفت پرپار و افتخار آمیز زمان های قدیم میهن خویش آگاه میشوند و آنرا می شناسند در حقیقت خود را می شناسند . و به همان مرتبه احساس غرور و میهن پرستی ، نوع پروری و همبستگی اجتماعی در روح و روان ، ضمیر و وجدان شان زنده شده و با عشق ورزی و امیدواری به آن ارزشها ، رسالت ایمانی خویش را در راه تحقق آرمان های زیرساخت جامعه مدنی و تأمین ثبات در کشورشان و منطقه ، ادا مینمایند .

به این اساس ضرورت دانسته شد که با اتکاء به اسناد و مدارک معتبر دست داشته تاریخی ملی و برون مرزی ، باری بتوانیم گام آگاهانه ای در راه معرفی باز شناسی ریشه و اصل و تبار ایرانی ها (تاجیکان ، پارسها و گُردها) به مقصود تنویر شعور اجتماعی و تجهیز نسل جوان کشور خود ما و منطقه برای رهبری فردای سرزمین نیاکان شان ، ادای رسالت کرده باشیم .

شاهنشاهی ماد ها

(دوران 128 سال)

ماد نام قومی ایرانی اجداد تاجیکان و پارسها و گردها است . در (سالهای 678 - 550 پیش از میلاد) پس از پادشاهان تاریخی قدیم تر ایرانی پیشدادیان و کیانیان بلخ باستان که برای نخستین بار شاهنشاهی ایرانی را با وسعت بیشتر در آسیا بنیاد نهادند.

بقول هرودوت (1) : " آشوریهها در آسیا پانصد سال حکومت کردند. اولین مردمی که سر از اطاعت آنها پیچیدند مادها بودند. اینها برای آزادی جنگیدند، و رشادت ها نمودند و از قید بندگی رستند. او از طوایف ماد شش طایفه را نام می برد که عبارت اند از :

1 - بوس ها،

2 - پارتاکن ها،

3 - ستروخات ها،

4 - آریسانت ها،

5 - بودیها و

6 - مغها.

به گفته مورخین یونانی، پس از حملات شدید و خونین آشوریان به مناطق مادنتشین، در حدود سال 678 پیش از میلاد ، رهبر یکی از قبایل مادی « دیاکو » به وسیله مجلس اتحادیه، به عنوان رهبر قبایل مادی انتخاب شده و وظیفه تشکیل یک دولت مرکزی به عهده وی گذاشته می شود. این رهبر، دیاکو (دیوکس در یونانی) با متحد کردن قبایل پراکنده مادی و برقراری قوانین مختلف، به عنوان اولین رهبر ماد شناخته می شود و اوست که پایتخت خود را در همدان امروز قرار می دهد.

در آغاز اقوام ماد هرکدام زندگی سیاسی و اجتماعی جداگانه داشتند ، « دیاکو » با تلاش و اراده راستین همبستگی آنها را مستحکم نمود و دولت ماد (اجداد تاجیکان و پارسها و گردها) را تشکیل داد.

از نوشته های هرودوت چنین برمی آید که دولت ماد در 678 پیش از میلاد . تاسیس شد و 128 سال دوام یافت . و در سال 550 پیش از میلاد به دست کوروش بزرگ هخامنش قوم دیگری از اقوام ایرانی افتاد و بر سریر قدرت تکیه زدند .

پادشاهان ماد بنابر نوشته هرودوت عبارتند از:

1-«دیاکو یا دیوکس » (حکومت 678 تا 655 پ . م .)

2- «فرهاد یا فرورتیش» (حکومت 655 تا 633 پ. م.)

3- «کیاکسار یا هووخستره» (حکومت 633 تا 585 پ. م.)

4- آستیاگس (حکومت 585 تا 550 پ. م.)

بر اساس اسنادی که در کتیبه «شلم نصر دوم» پادشاه آشوری ها در سال 844 پیش از میلاد ثبت است . معلوم می شود که قبل از تشکیل دولت نیرومند مادها — بوسیله دیاکو (دیوکس) ، شاهان اقوام ماد ، بصورت جداگانه در قلمروی ایران قدیم حکمروایی میکردند.

دولت ماد و دولت بزرگ هخامنشی هارا می توان پیشاهنگ و اساس گذار دولت ایرانی ها (اجداد تاجیکها ، پارسها و گُردها) در آسیا دانست . چه «هووخستر» پادشاه نامدار ماد ها دولتهای نیرومند آن زمان یعنی آشور و بابل را ضعیف ساخت و بر ارمنستان و آسیای صغیر تا رود هالیس (2) دست یافت . عیلام ، پارس ، هیرکانی ، تبرستان و باکتری از دولت ماد اطاعت میکردند. این دولت اصول کشورداری قبایل متحد و فنون نوین جنگ را بوجود آورد. " (3)

اول - پادشاهی دیاکو (دیوکس)

" قبایل مختلف ماد در برابر تجاوز های پی در پی پادشاهان آشور (4) واز آنجمله :

1 - وادانیراری سوم , 2 - شلم نصر دوم , 3 - شمسی اداد , 4 - تیگلات پالس چهارم , 5 - سارگن دوم , 6 - سناخریب , متحد شدند . " (5)

دیاکو شخص آگاه وقاضی یک روستا را در سال 678 پیش از میلاد به عنوان رهبر برگزیدند . او اولین کسی است که مادها وی را به مقام رهبری سلطنت انتخاب کردند. دولت نیرومند ماد را بوجود آوردند .

پایتخت او اکباتان (همدان) بود. گام های بلند و دور اندیشانه دیاکوپاد شاه بود که اقوام مادها را بدور یک مرکز همبسته ساخت وزمینة فرآیند پختگی وکمال رهبری ملت ایرانی را در تاریخ اساس گذاشت . مدت سلطنت او (678 تا 655 قبل از میلاد) بیست و سه سال بود. اودر این مدت فرمان اعمار هفت دیوار مستحکم را در پایتخت داد که درون این دیوار ها باغ وپیشه و بوستان فراوانی پدید آوردند .

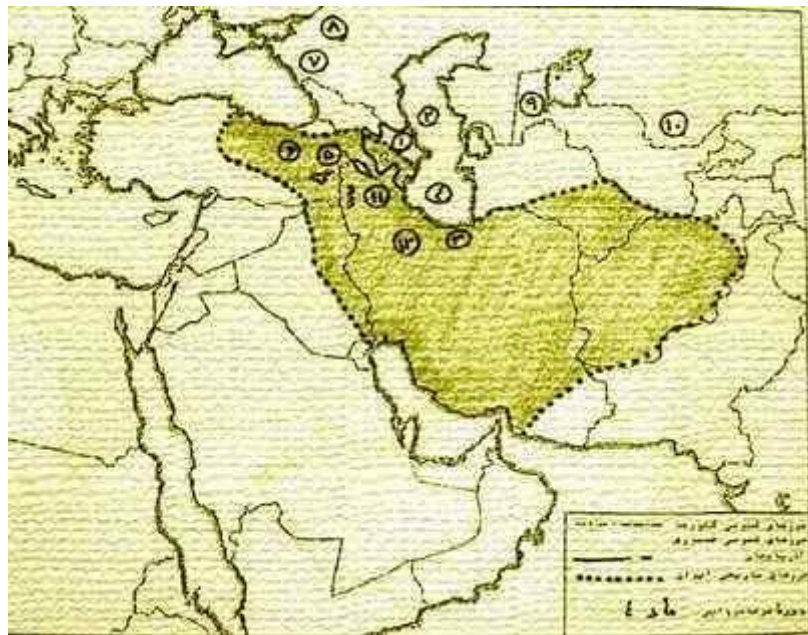
تکوک طلایی بز کوهی هگمتانه از دوران مادها که در هگمتانه کاوش شده و اکنون در موزه ملی ایران نگهداری می شود.

دیاکو پس از شکست « سارگن دوم شاه آشور » , فرزند او « فرور تیش » بجای پدر زمام امور را بدست گرفت ودر برابر آشوری ها به پا خاست .

دیاکو به مادها فرمان می‌دهد تا فتح خود را آغاز کنند؛ نقاشی لونیس
بولانجر (6)

(678 تا 655 پ . م .)

گستره ماد در دوران دیاکو (678 پیش از میلاد).

دوم - پادشاهی فرورتیش

فرورتیش یا فرهاد ، (655 - 633 پیش از میلاد) پسر دیاکو، دومین شاه ماد بود. 22 سال حکومت کرد و قبایل ایرانی را به متابعت کشید. انگاه وارد جنگ با دولت آشور شد ولی در برابر آشوریه‌ها شکست یافت و به دست پادشاه آشوربنی‌پال، کشته شد. جانشین فرورتیش پسر

وی کیاکسار (هووخستره) نام داشت. وی سعی کرد لیدیه (7) را تصرف کند ولی با رسیدن به رود هالیس قزل ایرماق (در ترکیه امروزی)، به دلیل یک کسوف ناگهانی، جلوتر نمی‌رود. (8) سپس شاه کیاکسار (هووخستره) در پیروی از پدرش، به آشور لشکرکشی می‌کند و این بار پیروزی از آن مادی‌های ایرانی می‌شود.

بیشتر حکومت فرورتیش به نظم دادن به قبایل مادی و جنگیدن با دشمنان خارجی گذشت. از اینرو مجالی برای بهبود بخشیدن به دیگر مسایل کشوری و خدمات اجتماعی نیافت.

سوم - پادشاهی کیاکسار

(هووخستره)

هووخستره (دوره حکومت : 633 تا 585 پ. م.) تواناترین شاه ماد اولین پادشاهی است که یک سلطنت سراسری را در سرزمین ایرانی ها تشکیل داد و آریانای بزرگ را به عنوان یک قدرت مهم جهان آن زمان معرفی نمود.

هووخستره، در جوانی، شکست پدرش، را در برابر آشوری‌ها دیده بود و از آن درس عبرت آموخته بود. او فهمید که برای مقابله در برابر آشوریان، می‌بایست نیروی نظامی مجهزی تشکیل دهد. زیرا سربازانی که رؤسای زمین دار جمع آوری می‌کنند، هرگز از عهده سپاه منظم بر نمی‌آیند. از این رو، بر آن شد که سپاهی رزمی، مانند آشور، بنا کند. این نیرو، مجهز به تیر و کمان و شمشیر و سواره نظام ماهر بود.

هووخستره با اراده استوار ارتش ماد را تجدید سازمان و نوسازی کرد و با نگرش دوراندیشانه سیاسی با نبوپلِسر شاه بابل متحد شد. برای استوارسازی این اتحاد، هووخستره دختر اش به نام امیتیس (9) به همسری پسر نبوپلِسر یعنی بخت‌النصر دوم درآمد.

هووخستره پادشاه امپراتوری ماد های آریایی یا ایرانی بر اصل پیمان همبستگی با نبوپلِسر شاه بابل، تصمیم به نابودی امپراتوری آشور گرفت.

او با نیروی قوی منظم نظامی، در سال 614 پ. م. از کوه‌های زاگروس گذشت و ضمن تسخیر آبادی‌های آشوری سر راه، شهر آشور پایتخت دولت آشوری‌ها را در محاصره گرفت. پس از سقوط شهر آشور، پادشاه بابل نبوپلصر در شهر آشور به دیدار هوخشتره آمد و در آنجا تجدید پیمان دوستی میان آریانی‌های بزرگ و بابل نمود. در سال 613 پ. م. شاه آشور ساراگوس در شهر نینوا بود.

هوخشتره و نبوپلصر توانستند با همیاری، پایتخت دوم آن یعنی شهر نینوا را در 612 پ. م. فتح کنند (10). ساراگوس شاه آشور، چون در برابر قدرت رزمی مادها و بابل، تاب مقاومت نیاورد، خود و خانواده اش را در آتش، سوزاند، سپس، شهر نینوا، با خاک یکسان شد. هوخشتره و نبوپلصر توانستند امپراتوری آشور را درهم شکسته و دنیا از جنایات دولت ستمگستر آشور، رهایی یافت.

پس از این پیروزی، مادها بین‌النهرین شمالی، ارمنستان و بخش‌هایی از آسیای صغیر و بخش شرقی رود قزل ایرماق را نیز ضمیمه امپراتوری خود کردند. در این شرایط رود قزل ایرماق به عنوان مرز بین امپراتوری قدرتمند ماد و سرزمین لیدییه شد. جنگ معروف بین مادها و لیدی‌ها که با نام نبرد قزل ایرماق معروف است، در 28 ماه می 585 پیش از میلاد، به دلیل وقوع کسوف ناگهانی پایان یافت.

سرزمین ماد 600 سال پیش از میلاد

در این زمان، هوخشتره به بزرگترین شاهنشاهی غرب آسیا حکومت می‌کرد. ماد، اورارتو (11)، آشور و سوریه زیر حکومت او قرار داشتند. پادشاهی عیلام (12) که نیم قرن قبل به دست آشوربونی پال نابود شده بود، دروازه‌های شرقی اش را به روی قبایل پارس باز کرده بود. پادشاه انشان (13)، پایتخت شرقی عیلام، در این زمان یک پارسی بود و پارسیان دیگر کم کم با جامعه نوعیلامی آمیخته می‌شدند، اما هم انشان و هم بقیه پارس، خراجگذاران پادشاه ماد بودند.

دولت ماد در کار ایجاد سازمانی گسترده و دقیق و متکی بر نهادهای قدرتمند در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی توفیق یافت. دیاکونوف با توجه به سنگ نبشته بیستون می‌گوید

سنگ نبشته بیستون (14)

که سازمان دولتی و سازمان اجتماعی پارس تحت نفوذ شدید نظامات مادها بوده‌است.

هووخشتره در کشورش دست به اقدامات عمرانی زد و هم زمان قلمرو خود را در شرق به رود جیهون (15) رساند و به زودی پارس و کرمان را نیز ضمیمه کشورش کرد و سراسر آریانیایی بزرگ را آن چنان که در نقشه سرزمین ماد هویدا است برای اولین بار در تاریخ به زیر یک پرچم آورد. (16)

چهارم - پادشاهی ایشتوویگو

(آستیگس)

ایشتوویگو (دوره حکومت: 585 تا 550 پ. م.) (17) آخرین پادشاه ماد و جانشین هووخشتره بود. در مورد حکومت او اطلاعات زیادی در دست نیست و بیشتر روایات یونانی و فارسی، به اواخر سلطنت او و نابودی حکومت ماد به دست کوروش بزرگ اشاره می‌کنند.

لوحة « منشور نبونید (18) » در حال حاضر در موزیوم لندن نگهداری می‌شود. متن « منشور نبونید » گزارش سال به سال حکومت نبونید (556 تا 539 پ. م.) آخرین پادشاه بابل را شرح می‌دهد، که بنحوی از حکومت ایشتوویگو حکایت می‌کند.

ایشتوویگو متهم به ترجیح دادن شکوه و راحتی دربار آشور به زندگی سخت و ارتش مادی شده است. ازینرو " ... وی در برابر دولت های بابل و آیدی قدرت سلطنت بر مملکت وسیع ماد را از دست داد ، و دولت ماد بسبب قیام کوروش فرمان روای فارس منقرض گردید و در حقیقت سلطنت از یک خانواده ای ایرانی به خانواده دیگر ایرانی منتقل گردید . " (19)

شاهنشاهی بزرگ ماد قسمی که در فوق تذکر یافت بعد از یکصد و بیست و هشت سال و اندی جای خود رابه شاهنشاهی هخامنشیها سپرد.

" ولی نکته بسیار مهم آنکه شاهنشاهی هخامنشی چیزی جزه تداوم دولت و تمدن مادی نبود (20) . همان اقوام ایرانی و همان مردم آریایی ، روندی راکه برگزیده بودند با پویایی و رشد بیشتر تداوم بخشیدند و در پهنه ای بسیار وسیع ، آن را تا پایه بزرگترین شاهنشاهی شناخته شده جهان، اعتبار بخشیدند.

عمده ترین ویژگی دولت ماد را می توان در توفیق ساماندهی و ایجاد دولت بزرگ از مجموعه دولتها و اتحادیه های طایفه ای مستقلی دانست که با وجود همساینها و نزدیکیها و پیوندهای چشمگیر فرهنگی ، تا آن زمان در يك واحد با هم پیوند سیاسی همچو دولت ماد ، سازمانی نیافته بودند .

وجود جنگ قدرت میان دولتهای آشور ، بابل ، ماد ، آیدی ، اورارتوها ، مانایی ها ، سکاها و سیمیری ها و ، هیچ گاه به عنوان درگیری « دولت - ملت » های مختلف شناخته نشده و از تمامی آنها ، به عنوان دولتهای که هر يك بخشی از سرزمین آریانای بزرگ و مردم آن را در بر داشته اند یاد شده است .

بنابر این ، پایه گذاری دولت بزرگ ماد را باید به عنوان مهمترین رویداد در تاریخ آریانای بزرگ به شمار آورد . رویدادی که موجب گردید تا نخستین دولت بر پایه « وحدت ملی » اقوام مختلف ساکن فلات ایران با مشترکات و پیوندهای فرهنگی ، استقرار یابد . بر اساس چنان شرایطی بود که دولت ماد امکان آن را یافت تا در کار ایجاد سازمان گسترده و دقیق و متکی بر نهادهای قدرتمند در زمینه های سیاسی - اقتصادی - نظامی توفیق یابد و با الهام از ساختار کل جامعه و باورهای مردم ، اصول و قوانین بسیاری برای ایجاد نظم و استقرار عدالت و تنظیم روابط اجتماعی در ابعاد مختلف ، پایه ریزی کند. آنچه دولت ماد پایه گذاری کرد ، در سده های مختلف پس از آن نیز همچنان مورد قبول و پا بر جاماند.

ایگور میخائیلوویچ دیاکونوف با توجه به کتیبه داریوش اول در « نبشته بیستون » ، نشان می دهد که نه تنها سازمان دولتی ، بلکه سازمان اجتماعی پارس نیز تحت نفوذ شدید نظامات مادی ها بوده است . عمده ترین ویژگی دوران ماد را می توان به چگونگی فرهنگ و تمدن آن

مربوط دانست . فرهنگ و تمدن توانا و پویا و با هویت که تبلور سیر فرهنگی چند هزار ساله فلات ایران را ، می توان در آن شاهد بود . فرهنگ و تمدنی منسجم و توانا که در عین در برگرفتن تمامی پاره فرهنگهای منسوب به دولتهای مختلف مستقر در فلات - پیش از استقرار پادشاهی ماد - در مجموعه بیان کننده ساختار پیکر یگانه بود . و توانست تا پایان دوران هخامنشی ، به سیر خود ادامه دهد " .

تمدن مادها توانست در بنای مدنیتایرانی ها سهم بزرگ و ارزنده یی ایفاء نماید . هخامنشیها الفبای سی و شش حرفی خود را از « مادها » به ارث گرفتند، و همین مادها سبب آن بودند که هخامنشی ها ، به جای لوح گلی، کاغذ پوستی و قلم برای نوشتن به کار بردند و به استعمال ستونهای فراوان در ساختمان توجه کردند. قانون اخلاقی هخامنشی ها که در زمان صلح ، صمیمانه به کشاورزی پردازند، و در جنگ متهور و بی باک باشند، و نیز مذهب زرتشتی ایشان و اعتقاد به اهورمزدا و اهریمن و سازمان پدرسالاری، یا تسلط پدر در خانواده، و لا غیر همه ریشه های فرهنگ مادی آریایی دارند .

سلطنت ایشتویگو موقعیت ماد را از یک حکومت قدرتمند برمبنای قدرت نظامی ، به مرکزی برای رشد فرهنگ تغییر داد. آثار این نفوذ فرهنگی را در توجه بسیار شاهنشاهان هخامنشی به ماد، علاقه آنها به فرهنگ و آداب مادی، نفوذ دین مادی بین مردم آریایی های قدیم از طریق طایفه ای مغ (21) ، و با توجه به سنگ نبشته بیستون موقعیت ماد به عنوان مرکز فکری برای نیروهای مخالف دولت هخامنشی می توان دید . (22)

منابع و مأخذ و شرح واژه ها از جلسه سوم شاهنشاهی مادها

1 - هرودوت ، تاریخ هرودوت ، ترجمه هادی هدایتی ، جلد اول ، تهران ، انتشارات دانشگاه تهران ، 1341 خورشیدی .

هرودوت، (زاده 484 - مرگ 425 پیش از میلاد) نخستین تاریخ نگار یونانی زبان است که آثارش تا زمان ما باقی مانده است. هرودوت از مردم هالیکارناس، شهر یونانی نشین آسیای صغیر بود و چون در آن هنگام این شهر بخشی از حکومت آریایی ها به شمار می رفت . نوشته های او شامل نه کتاب است و از این جهت آن را «تاریخ در نه کتاب» می نامند و هر یک از کتاب های او به نام یکی از ارباب انواع یونان کهن است.

2 - هالیس، قزل ایرماق (سرخ رود)، بزرگترین رود آسیای صغیر به درازای 1'182 کیلومتر بوده و از 50 کیلومتری مشرق انقره می گذرد و سر انجام به دریای سیاه می ریزد . ترکان پس از چیرگی بر آسیای صغیر آن را قزل ایرماق خوانده اند .

3 - فرهنگ فارسی ، دکتر محمد معین ، چاپ یازدهم 1376 ، جلد 6 ، ص 1861 - 1863 .

4 - آشور نام سرزمینی قدیمی است که در بخش میانی رود دجله و کوهستان های مجاور آن قرار داشته است. اسم آشور از نام یک رب النوع گرفته شده و پایتخت آن نخست شهر آشور بود که

در ساحل رود دجله در جنوب موصل عراق امروزی قرار داشت و سپس شاروکین و بعداً کالح و پس از آن نینوا (موصل امروزی) بوده است.

آشوری‌ها اصولاً از نژاد سامی بودند. دولت آشور دولت مهمی بود که در خاورمیانه قدیم تشکیل شد و در آغاز تابع بابل بود. در سال 1800 پ.م فرمانروایان اولیه آشوری شهرهای آشور، نینوا و اربیل را متحد کردند و سلسله‌های پادشاهی آشور بعد از سال 1420 پ.م شکل گرفتند. رجوع شود به دانش نامه آزاد (ویکی پدیا).

5 - فرهنگ فارسی، دکتر محمد معین، چاپ یازدهم 1376، جلد 6، ص 1861.

6 - رجوع شود به: (www.au.blogfa.com/86124.aspx).

7 - لیدیه (یونانی: Λυδία) منطقه‌ای باستانی در غرب آناتولی بود مطابق با استان‌های امروزی «ازمیر» و «مانیسا» در ترکیه. پایتخت سنتی لیدیه شهر سارد بود. پادشاهی لیدیه در گسترده‌ترین حالت خود تمامی آناتولی غربی را در تصرف خود داشت.

لیدیه داراثرین کشور منطقه آسیای کوچک بود. پادشاه لیدی به منظور مقابله با کوروش بزرگ با فرمانروای اسپارت که از مهمترین شهرهای یونان بود، پیمان دوستی بست. کوروش بزرگ به لیدیه حمله برد و سارد را در سال 546 پیش از میلاد تصرف نمود. با فتح شهر سارد به عمر پادشاهی بزرگ لیدی پایان داده شد. در قرن هفتم پیش از میلاد یونانیان این سرزمین را به تصرف خود در آورده و با سرزمین آریایی همسایه شدند. آنها شهرهای مهمی از جمله بیزانس یا استانبول فعلی را بنیان نهادند. امپراتوری روم در سال 196 پس از میلاد بر این سرزمین تسلط یافت.

8 - فرهنگ فارسی، دکتر محمد معین، چاپ یازدهم 1376، جلد 6، ص 1349.

9 - رجوع شود به: دانشنامه ایرانیکا، سرواژه (AMYTIS).

بخشی از زبان‌شناسان امتیس را تلفظ یونانی از نام فارسی باستان اومتی می‌دانند. اومتی برابر فارسی واژه اوستایی هومئیتی (humaiti) و به معنی «دارنده اندیشه نیک» است.

10 - تاریخ ماد، ایگور میخائیلوویچ دیاکونوف، ترجمه کریم کشاورز، تهران: نشر امیرکبیر سال 1345 خورشیدی.

و همچنان رجوع شود به:

– گنج عرفان ، آقابابایی ، رضا ، راوی . قم : 1381 ، 7958 - 964
ISBN 8_04 - .

11 - اورارتو : نام تمدنی است که در غرب آذربایجان امروز، شرق آناتولی، و شمال کردستان، احتمالاً اجداد آرامنه و گرجی‌های کنونی بوده‌اند و از حدود 1500 سال قبل از میلاد، تا ششصد قبل از میلاد بر منطقه حکمرانی داشتند. جهت آگهی بیشتر رجوع شود به :

تاریخ اجتماعی ایران، مؤلف : مرتضی راوندی ، جلد 1، 159 - 160

– بررسی‌های تاریخی ، نوشته : حسینقلی ستوده ، شماره مخصوص دوهزار و پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران ، 1350 مقاله قلمرو شاهنشاهی هخامنشی .

12 - ایلامیان یا عیلامیها مجموعه اقوامی بودند که از هزاره چهارم تا هزاره نخست پیش از میلاد، بر بخش بزرگی از مناطق جنوب غربی فلات ایران فرمانروایی داشتند. نام این قوم هالتامتی (Haltamti) و بعد آتامتی (Atamti) بود که اکدی‌ان آن را عیلام تلفظ می‌کرده و در کتاب مقدس یهودیان نیز به همین شکل آورده شده است. این کلمه به معنای «کوهستانی» است، که به محل سکونت این مردمان در دامنه‌های زاگرس (رشته‌کوهی در غرب و جنوب ایران است. این رشته‌کوه از کرانه‌های دریاچه وان در کردستان ترکیه آغاز شده و تا استان‌های فارس و کرمان ادامه می‌یابد. دامنه‌ی این رشته کوه به شمال عراق نیز امتداد دارد) اشاره دارد.

13 - آنتشان نام بخشی از حوزه تمدن عیلام و همچنین نام مرکز آن بوده است. پادشاهان عیلامی خود را "شاه آنتشان و شوش" می‌نامیده اند. در قرن هفتم پیش از میلاد این شهر به دست پارس‌ها افتاد. کوروش بزرگ در سنگ نبشته‌ها، از پدر و نیاکان خود (کمبوجیه اول، کوروش اول و پیش‌پیش) به عنوان شاه آنتشان یاد می‌کند.

نظرات مختلفی در مورد محل منطقه و شهر آنتشان ابراز شده است. در سال 1347 ، یافته‌های باستان‌شناسی در منطقه تپه ملیان (36 کیلومتری شمال غربی شیراز) در دشت بیضای استان فارس این گمان را پیش کشید که تپه ملیان محل شهر گمشده آنتشان باشد. با یافتن پاره‌آجرهایی با خط میخی عیلامی در این جایگاه، این گمان تقویت شد. این نوشته‌ها که به نام یک شاه عیلامی در هزاره دوم پیش از میلاد است از هدایای او به معبد آنتشان نام می‌برد. با توجه به این یافته‌ها، منطقه آنتشان شمال غربی استان فارس را در بر می‌گیرد.

14 - سنگ‌نبشته بیستون یا کتیبه بیستون از آثار باستانی آریایی واقع در حدود بیست و هفت کیلومتری شهر کرمانشاه در غرب ایران است.

15 - رود جیهون آنرا بفارسی آمودریا و در زمان قدیمتر و خشاب میگفتند که به یونانی همین کلمه را به شکل اوخسوس بر آن اطلاق کردند. (از فرهنگ شاهنامه ولف). رجوع به جیحون شود. این رود از کوههای پامیر سرچشمه گرفته و حدود 1126 کیلومتر از آن در قسمت مرزهای شمالی افغانستان با تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان جاری است.

16 - تاریخ ماد، ایگور میخائیلوویچ دیاکونوف، ترجمه کریم کشاورز، تهران: نشر امیرکبیر سال 1345 خورشیدی.

- تاریخ اجتماعی ایران، مرتضی راوندی، جلد اول، ص 142 - 157

Diakonoff, I. M. "Media". In Ilia Gershevitch ed. -
, Cambridge History of Iran, Vol. II. CUP

17 - فرهنگ فارسی، دکتر محمد معین، چاپ یازدهم 1376، جلد 6، ص 215.

18 - «منشور نبونید» کتیبه آخرین شاه بابل است که پس از شکست از کوروش دوم هخامنشی آریایی، به پادشاهی او و استقلال کشورش پایان داده می‌شود. او به مدت هفده سال از سال 556 تا سال 539 پیش از میلاد شاه بابل بود.

ترجمه فارسی این کتیبه متکی به سه ترجمه انگلیسی از آن بوده و برای تلفظ دقیق نام‌های خاص به متن اصلی اکدی، رجوع شده است.

Beaulieu, Paul-Alain, "The Reign of Nabonidus, King) –
(.of Babylon 556-539 B.C." 1989

Grayson, A. K., "Babylonian Historical and Literary) –
Texts, Toronto Semitic Texts and Studies III, University
(.of Toronto Press, 1975

Pritchard, James B., Ancient Near Eastern texts) –
(.relating to the Old Testament, Princeton. 1950

19 - فرهنگ فارسی، دکتر محمد معین، چاپ یازدهم 1376، جلد 6، ص 215.

- تاریخ ماد، ایگور میخائیلوویچ دیاکونوف، ترجمه کریم کشاورز، تهران: نشر امیرکبیر، سال 1345 خورشیدی.

20 - رجوع شود به :

(www.farhangsara.com/fhistory_vdm.htm)

21 - مُغ (جمع آن مُغان) بنا به روایتی در اصل طایفه‌ای از مادها بودند که اجرای امورات مذهبی را بر عهده داشتند. با روی کار آمدن هخامنشیان مغان همچنان تولیت امور مذهبی را حفظ کردند و عرصهٔ فعالیت آنها دیگر منحصر به ماد نبود.

در دوران ساسانیان مغ به پایین‌ترین مرتبه از سلسله مراتب روحانیت زرتشتی اطلاق می‌شد. (قابل مقایسه با مُلا یا آخوند در اسلام)

22 - تاریخ ماد، ایگور میخائیلوویچ دیاکونوف ، ترجمه کریم کشاورز، تهران : نشر امیرکبیر .

جهت آگاهی بیشتر رجوع شود به منابع زیر :

- ابوعلی مسکویه رازی ، تجارب الأمم ، ترجمه ابوالقاسم امامی ، جلد اول ، تهران ، انتشارات سروش ، 1369 خورشیدی .

- زرین کوب ، عبدالحسین ، تاریخ مردم ایران ، جلد اول ، تهران ، انتشارات امیر کبیر ، 1364 خورشیدی .

- فره وشی ، بهرام ، ایران ویج ، تهران ، انتشارات دانشگاه تهران ، چاپ پنجم ، 1379 خورشیدی .

- کالیکان ، ویلیام ، مادیها و پارسیها ، ترجمه گودرز اسعد بختیار ، تهران ، انتشارات بی تا ، 1350 خورشیدی .

- کامرون ، جورج ، ایران در سپیده دم تاریخ ، ترجمه حسن انوشه ، تهران ، انتشارات علمی فرهنگی ، 1374 خورشیدی .

- گیرشمن ، رمان ، ایران از آغاز تا اسلام ، ترجمه محمد معین ، تهران ، نشر چشمه ، 1380 خورشیدی .